

Н. В. Сміла, О. О. Лазуренко

**Психологічна
готовність
майбутнього лікаря
до професійної
діяльності**

Навчально-методичний посібник

Київ, 2018

УДК 616-051(072)
Л17

Рекомендовано рішенням циклової методичної комісії з медико-психологічних дисциплін (протокол № 2 від 10 жовтня 2016 р.) та затверджено рішенням вченої ради медико-психологічного факультету (протокол № 4 від 10 листопада 2016 р.) Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

Рецензенти:

С. Д. Максименко, доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України;
В. Є. Луньов, кандидат психологічних наук, доцент

Сміла Н.В., Лазуренко О.О.

Психологічна готовність майбутнього лікаря до професійної діяльності / автори
Н. В. Сміла, О. О. Лазуренко – К.: Інтерсервіс, 2018. – 102 с.

ISBN978-617-696-751-4

У навчально-методичному посібнику представлені психологічні особливості та фактори становлення психологічної готовності до діяльності майбутніх лікарів на різних етапах професійного навчання.

Посібник може бути використано у навчальному процесі, у подальших наукових дослідженнях з даної проблематики, а також, у практичній діяльності, спрямованій на пошук шляхів особистісного та професійного зростання.

Розрахований для студентів, викладачів, психологів, педагогічних та соціальних працівників, лікарів.

ISBN 978-617-696-751-4

© Сміла Н. В., Лазуренко О. О., 2018

Зміст

Передмова	5
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження психологічної готовності майбутніх лікарів до професійної діяльності	8
1.1. Теоретичні підходи до визначення психологічної готовності до діяльності майбутнього фахівця	8
1.2. Стадії становлення психологічної готовності до діяльності в процесі професійного навчання	19
1.3. Структура психологічної готовності до професійної діяльності працівників медичної сфери	26
Висновок до першого розділу	33
РОЗДІЛ 2. Матеріали, методи та організація діагностики психологічної готовності майбутніх медиків до професійної діяльності	34
2.1. База дослідження та методи дослідження	34
2.2. Фактори розвитку готовності майбутніх медиків до професійної діяльності	36
Висновки до другого розділу	41
РОЗДІЛ 3. Психологічні особливості та фактори становлення психологічної готовності до діяльності майбутніх лікарів	42
3.1. Гендерні особливості розвитку психологічних показників готовності до професійної діяльності майбутніх медиків під час навчання на 1 курсі	42
3.2. Фактори розвитку готовності до професійної діяльності майбутніх медиків під час навчання на 1 курсі	45

3.3. Гендерні особливості розвитку психологічних показників готовності до професійної діяльності майбутніх медиків під час навчання на 3 курсі	50
3.4. Фактори розвитку готовності до професійної діяльності майбутніх медиків під час навчання на 3 курсі.....	53
3.5. Гендерні особливості розвитку психологічних показників готовності до професійної діяльності майбутніх медиків під час навчання в магістратурі та інтернатурі	57
3.6. Фактори розвитку готовності до професійної діяльності майбутніх медиків під час навчання в магістратурі та інтернатурі	60
3.7. Фактори розвитку готовності до професійної діяльності клініцистів-викладачів	64
Висновки до третього розділу	67
РОЗДІЛ 4. Методичні рекомендації щодо формування психологічної готовності майбутніх медиків до професійної діяльності	70
Висновки	75
Список використаних джерел	78
Додатки	87

ПЕРЕДМОВА

Сфера медичного обслуговування має надзвичайне значення для забезпечення здоров'я громадян та поширення високих цінностей та стандартів обслуговування людей, що опинилися в неприємній для себе ситуації – ситуації хвороби. Якість послуг у цій сфері обслуговування населення є однією з актуальних проблем сьогодення в Україні. Серед невідкладних завдань, які стоять перед охороною здоров'я важливе місце займає психологічна підготовка медичних кадрів. У найближчому майбутньому сьогоднішні студенти-медики будуть активно працювати і безпосередньо контактувати з людьми. Хоча взаємодія пацієнта з лікарем являє собою лише один з багатьох аспектів у лікуванні, неможливо заперечити, що якість цієї взаємодії є дуже важливою для пацієнтів. В таких умовах суттєво підвищуються вимоги до лікарів як до фахівців, що здатні не тільки ефективно виконувати професійні обов'язки, а й виступати в ролі провідників високих моральних цінностей та стандартів міжособистісної поведінки.

І на державному, і на суспільному рівні зрозуміла потреба у реформуванні системи охорони здоров'я та побудови її на засадах людяності та гуманізму. Така реформа потребує не тільки написання та впровадження нових законів, а й підготовки фахівців за новими стандартами. В цьому світлі особлива відповідальність покладається на покоління молодих фахівців в сфері медицини. Особливого значення в таких умовах набуває проблема формування психологічної готовності майбутніх лікарів до професійної діяльності. Цілеспрямований розвиток психологічної готовності майбутнього лікаря означає спрямованість освіти не тільки на формування знань, вмінь та навичок, а й на багаторівневий розвиток індивідуально-психологічних властивостей, здібностей, розширення можливостей застосування творчості майбутніх фахівців у сфері медицини. Саме багатогранний особистісний розвиток забезпечить більш повне розкриття професійно значущих вмінь та можливість ефективного виконання професійних обов'язків і функцій у майбутньому.

Дослідження психологічної готовності до професійної діяльності мають давню історію. Даний конструкт розглядався в роботах Ф. Баумгартена, С. Г. Геллерштейна, Д. Древера, М. Д. Левітова, О. Ліпмана, Г. Мюнстерберга, К. Піорковського, С. Г. Струмліна, І. Н. Шпільрейна, В. Штерна. Все ж досі залишається невизначеним єдиний підхід до розуміння таких понять як професійна готовність, психологічна готовність, особистісна готовність, компетентність.

Часто в наукових роботах ці поняття використовуються як синоніми, що викривлює їх дійсну сутність та зміст.

Проблему психологічної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності неодноразово розглядали з теоретичних та експериментальних позицій вітчизняні та зарубіжні дослідники: Генів О. Ф., Д'яченко М. І., Жук С. Л., Кандибович Л. А., Кудрін О. Д., Кузьміна Н. В., Левченко М. В., Максименко С. Д., Моляр В. О., Мороз О. Г., Салаватова С. С., Сластьонін В. А., Федорова Л. І.; специфіці діяльності медичного працівника та його особистості присвячені роботи Вітенко І. С., Головнєва Н. С., Жукова М. І., Каган В. Ю., Кондратенко Т. П., Лавренко В. П., Мягер В. К., Ораховський В. І., Орлов О. І., Супрун Л. М., Ташликов В. О., Федоришин Б. О.; аналізу процесу становлення фахівця присвячені роботи М. О. Будзьяк, Т. Гіббса, Л. В. Дудікової, І. А. Коваль, К. С. Максименка, С. Д. Максименка, М. В. Палучі.

Не дивлячись на здавалось би широку дослідженість питання професійного розвитку медичного працівника, маємо констатувати, що досить залишаються не уточненими компоненти психологічної готовності майбутнього лікаря до професійної діяльності та фактори їх формування на різних етапах професійного розвитку.

Дослідження, проведені Міністерством охорони здоров'я України, показують, що більшість скарг (більш 65% листів) вказують на порушення медичними кадрами етико-деонтологічних і психологічних принципів при наданні допомоги хворим, а також відсутність елементарних навичок встановлення психологічного контакту [91]. Аналіз критичних ситуацій вказує на те, що більшість фатальних помилок фахівців сфери охорони здоров'я прямо пов'язана з психологічними причинами (нервово-психічна нестійкість, неадекватна самооцінка, низький рівень мотивації, погано розвинені комунікативні навички, низький рівень прояву інтелекту, тощо). На нашу думку, це є свідченням того, що надійність роботи працівників медичної сфери має забезпечуватися через впровадження новітніх ефективних методів психологічного відбору (з урахуванням найменших вимог професії) та цілеспрямованого розвитку психологічної готовності до професійної взаємодії з пацієнтами та колегами.

Аналіз сучасних наукових робіт, присвячених готовності, вказує на надмірну зосередженість на вивченні особливостей розвитку операційно-технічної сторони готовності при недооцінці, або повному ігноруванні внутрішнього психологічного аспекту діяльності. На наше переконання, недостатня увага приділяється вивченню саме соціальних та психологічних факторів, що не просто складають одну з сторін готовності до діяльності, а являють собою її особистісний базис. Також досить невизначними залишаються критерії оцінки сформованості психологічної готовності до професійної діяльності. Не уточнено засоби та шляхи цілеспрямованого підвищення рівня готовності в ході професійної підготовки засобами активних психологічних технологій. Досі не було здійснено жодного ґрунтовного дослідження психологічної готовності майбутніх лікарів до діяльності.

Недостатньо розкрито специфіку готовності до різних видів діяльності, зокрема до медичної діяльності і, особливості її структури, не досягнуто спільної думки в розумінні цього явища, як системи, у виявленні системоутворюючих факторів. Залишається відкритим питання про ефективні методи розвитку психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх медиків.

Отже, недостатня визначеність базових понять теми дослідження, висока суспільна потреба в якісних медичних кадрах, недостатність дослідження проблеми психологічної готовності лікаря до діяльності та критеріїв її сформованості обумовили вибір теми дослідження.

РОЗДІЛ І

Теоретичні основи дослідження психологічної готовності майбутніх лікарів до професійної діяльності

1.1 Теоретичні підходи до визначення психологічної готовності до діяльності майбутнього фахівця

Дослідження особливостей становлення психологічної готовності майбутніх лікарів до професійної діяльності неможливе без ґрунтового аналізу понять «професійна діяльність», «готовність», «професійна готовність» та «психологічна готовність». Історія вивчення цих понять у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці має свої особливості та потребує глибокого аналізу та порівняння.

Базовим поняттям в нашій роботі є саме професійна діяльність, сутність якої в свою чергу формує вимоги до готовності фахівця. В.О. Сластьонін дав дуже широке тлумачення професійної діяльності, описавши її як особливий вид соціальної діяльності, яка спрямована на передачу досвіду та культури, що накопичені людством, забезпечення умов розвитку особистості, створення кінцевого продукту, що має професійне значення [124]. На наш погляд, в цьому понятті акцент на суспільному значенні професійної діяльності занадто сильний, в той же час недостатня увага приділяється особистісному значенню професійної діяльності для людини.

Влучне визначення професійної діяльності було сформульовано М.С. Каганом, який узагальнюючи ідеї Б. Г. Ананьева, запропонував визначати її як процес управління, що включає в себе чотири види діяльності: перетворювальну, пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну та комунікативну [6, 53]. Всі ці види діяльності не існують ізольовано, а взаємодіють та розвиваються в різних формах професійної активності та взаємодії.

Сформульоване М. С. Каганом визначення було дещо спрощено та конкретизовано О.В. Лішиним, що запропонував визначати професійну діяльність як багаторівневу цілеспрямовану активність, що проявляється у формуванні ціннісних орієнтацій та змістотвірних мотивів на результати створення професійного продукту [80].

С. Д. Максименко, аналізуючи професійну діяльність, в першу чергу розглядає її як прояв майстерності та унікальності особистості фахівця, що проявляється і в специфіці виконання трудових операцій, і в особливостях кінцевого продукту [84]. Саме в цьому понятті найбільш точно та повно відображається глибинність

особистісного впливу людини на діяльність, та діяльності на розвиток людської особистості.

Підсумовуючі наведені визначення, можемо констатувати, що професійну діяльність доцільно розглядати як діяльність людини, що охоплює мотиваційний, ціннісний, особистісний та комунікативний рівень особистості, та спрямовану на створення суспільно та особистісно значущого кінцевого продукту.

Пошук витоків поняття готовності змусив звернутися до словникових визначень. Сучасний словник української мови пропонує розглядати готовність як виражене бажання до виконання певної дії, або стан готового [131]. Словник підручника з загальної психології за редакцією М. Й. Варія визначає готовність як стан психофізіологічної організації організму перед здійсненням певної дії [23]. У психологічному словнику за редакцією А.В. Запорожця та В. В. Давидова готовність розглядається як співвідношення декількох факторів: нейродинамічного забезпечення, фізичної підготовленості, психологічних умов готовності [110]. При цьому дослідники наголошують на тому, що в діяльностях різних видів складності може переважати будь-яка з названих сторін. Варто зазначити, що жодне з наведених словникових тлумачень не відображає всю глибину поняття готовності людини до діяльності. Не дивлячись на деяку неоднозначність і відсутність єдиного підходу до визначення готовності, в науковій літературі знаходимо велику кількість посилань на дослідження феномену готовності до діяльності, що бере свій початок ще наприкінці XIX століття. В таблиці 1.1 наведено основні історичні етапи дослідження готовності до діяльності в психологічній науці, що були виділені Т. В. Амосовою, Л. Д. Мальцевою [88].

Таблиця 1.1

Історія дослідження поняття готовності до діяльності

Історичний період	Характерні риси дослідження готовності до діяльності
Кінець XIX – початок XX століття	Готовність вивчається з позицій теорії рефлексів (І.П. Павлов) та установок (Д. Н. Узнадзе)
1918–1940 рр.	Увага зосереджується на вивченні специфіки нейрофізіологічної саморегуляції людини та дослідженні місця та ролі психологічної готовності в процесі формування професійної поведінки людини
1940–1960-ті рр.	Відбувається дослідження готовності з позицій діяльнісного підходу (О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн). Розпочинається вивчення прикладних аспектів прояву готовності до діяльності; спостерігається перехід від вивчення поняття як такого до розгляду готовності до різних видів діяльності, в т.ч. і професійної.
1970 – до теперішнього часу	Поняття готовності диференціюється, виділяються різні види готовності, в залежності від сутності та сфери діяльності. Відбувається поступовий перехід до розгляду готовності з позицій компетентнісного підходу.